

72. “Öteki” kavramının felsefi temelleri ve madunun konuşması olarak Muhsin Hamid’in *Gönülsüz Köktendinci* başlıklı romanı

Bekir ZENGİN¹

APA: Zengin, B. (2022). “Öteki” kavramının felsefi temelleri ve madunun konuşması olarak Muhsin Hamid’in *Gönülsüz Köktendinci* başlıklı romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 1223-1235. DOI: 10.29000/rumelide.1222248.

Öz

Kolonyalist hareket ile kendinden farklı görünen insanlarla karşılaşan Batı, ilkel olarak adlandırdıkları bu gruplara karşı kendi üstünlüklerini güç ile gösterirken, bunu teorik düzlemde de temellendirmişlerdir. Alman idealistlerinden Fichte diyalektik yöntem ile ben’in karşısına ben olmayı koyarak, ben’in kendisini daha iyi bilebileceğini söyler. Fichte, eylemeyi ön plana çıkararak, eyleyen ben’in üstün konumda olacağını ifade eder. Döneminin kolonyal hareketlerinden haberdar olan Hegel de bu sava yakın bir sav ile ben ile ben olmayan arasında bir üstünlük savaşı olduğunu belirtir. Bu mücadele sonucunda kazanan efendi, kaybeden köle durumuna düşmektedir. Fichte ve Hegel’den sonra gelen düşünürler de benzer görüşlerle, hiyerarşik düzeni kalcılaştırmışlardır. Öteki konumuna itilenin kendisini ifade etme gücü ve yeteneğinden yoksun bırakıldığını söyleyen Spivak, bu durumun emperyalist sistemin, madunun kendini temsil etmesini de engellediğini vurgular. Batının cezbedici özelliklerinden dolayı Batı veya Amerikan üniversitelerinde eğitim alarak, o ülkelere katkı sağlayan Üçüncü Dünya ülkesi vatandaşları, 11 Eylül saldırılarından sonra farklı gözle görülmeye başlamışlardır. Pakistanlı İngiliz bir yazar olan Mohsin Hamid, potansiyel bir terörist gözüyle görülen bu kişilerden biri olan Cengiz’in hikâyesini otobiyografik özellikler de taşıyan romanı *Gönülsüz Köktendinci*’de kaleme alır. Romanda Cengiz, gerçek olup olmadığı tartışılabilir olan bir Amerikalı ile sohbetinde, kendi ülkesini ve halkını anlatmaya çalışır. Geri dönüş tekniğiyle hikâyesini anlatan Cengiz, Amerikalılardan farklı görünen herkesin terörist olmadığını ispatlamaya ve ötekileştirmenin boyutlarını da göstermeye çalışır. Bu çalışmada öncelikle öteki kavramının ağırlıklı olarak Fichte ve Hegel’den hareketle felsefi temelleri ortaya konulacaktır. Çalışma aynı zamanda Öteki kavramını sömürgecilikle ilişkilendirerek *Gönülsüz Köktendinci*’de ötekileştirilmiş insanların kendilerini ifade etme çabalarını da göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Öteki, Fichte, Hegel, Kolonyalizm, Mohsin Hamid, *Gönülsüz Köktendinci*

The philosophical foundations of the concept of the “Other” and Muhsin Hamid’s novel, *The Reluctant Fundamentalist* as the voice of the subaltern

Abstract

With the rise of the colonialist movement, Westerners, who encountered people who looked different from themselves, showed their superiority over these groups, which they called primitive, and then Westerners based this divergence on the theoretical base. Through his dialectic method, Fichte, one of the German idealists, argues that the self can define and know himself better by putting the other against the self. Emphasizing taking action, Fichte states that the acting ego would be superior to the non-acting other. Hegel, who was aware of the colonial deeds of his own time, states that there has

¹ Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü (Sivas, Türkiye), bzengin@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0222-031X [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 03.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1222248]

been a fight of supremacy between the self and the other, which is an argument close to that of Fichte. As a result of this struggle, he who wins becomes the master and he who loses becomes the slave. Thinkers who came after Fichte and Hegel also perpetuated this hierarchical order with their similar thoughts. Spivak, who argues that those who are driven to the status of being the other are deprived of the power and ability to express themselves, emphasizes that the imperialist system also prevents the subaltern from representing themselves. The citizens of the third world countries who contributed to the western countries by studying in Western or American universities, due to the attractive features of the West, began to be seen through a different perspective after the September 11 attacks. Mohsin Hamid, a British Pakistani author, penned the story of Cengiz, one of these people seen as a potential terrorist, in his novel *The Reluctant Fundamentalist* (2007) which also has autobiographical features. In the novel, Cengiz tries to describe his country and people during a conversation with an American whose authenticity can be questioned. Narrating his story through flashbacks, Cengiz tries to prove that those looking different from Americans are not always terrorists and he also shows the extent of marginalization. In this study, it will primarily be revealed the philosophical foundations of the concept of the Other, mainly based on those of Fichte and Hegel. It is also aimed at indicating the marginalized people's efforts to express themselves in *The Reluctant Fundamentalist* by associating the concept of the Other with colonialism.

Keywords: the Other, Fichte, Hegel, Colonialism, Mohsin Hamid, *The Reluctant Fundamentalist*.

1. Öteki kavramının felsefi temelleri

Bilgi kaynağı, bilinç, özbilinç gibi konular Batı felsefesinin temel konularından olup, Kartezyen felsefe ile daha da sağlam bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Descartes kuşku duymayı düşünmenin ön şartı olarak ortaya koyarken, düşünmeyi de kendi var oluşunun temel kanıtı olarak kabul etmiştir (Deleuze, G., 2000, s. 68). Tekbenci (solipsist) düşünceye saplanıp kalmamak, başka varlıkların da kabulünü gerektirdiğinden, gerçeğin sadece bilinçten ibaret olmadığı, bilincin gerçeğin sadece bir parçası olduğu kabulüne götürmüştür (Gökberk M., 1985, s. 265). Kendi varlığının bilincinde olmanın diğer bir ölçütü kendini, kendi dışındakilerden sınırlamak, onlarla farkını ortaya koymaktan geçer. Kant, gerçek ayırımın ayırlama tarzı olduğunu belirterek, birbiriyle bağlantı kurulmadan tanımlanabilen şeylerin farklı olarak addedebileceğini söyler ve iki şeyden birini tanımlarken, diğerine başvurmayorsak, buradan gerçekten ikisinin farklı şeyler olduğu sonucuna ulaşabileceğimizi belirtir (Deleuze, G., 2000, s.71).

Kant'ın eleştirel felsefesini sadece bir hazırlık felsefesi olarak gören Alman idealistleri eleştirel felsefeden bir sisteme geçilmesi gerektiğinin farkında olarak, öznenin özgürlüğünü kazanabileceği tek düşüncenin, bilinçten hareket eden düşünce olduğu konusunda hemfikirdirler. Bilincin ne olduğu konusunda hareket noktası olarak Descartes'çı düşünce yerine eylemeyi koyan Fichte, kesin önermelerle işe başlanmasını şart koşar. Buradan hareketle "a, a dır" önermesi gibi kesin bir önerme, ben'in kendi kendini düşünmesi ve kendisi ile özdeş olması anlamına gelir ki, bu bir eylemdir (Gökberk M., 1985, s. 420). Ancak ben'in kendisini daha iyi bilebilmesi için, ben'in kendi karşısına ben-olmayan da koyulabilir ve böylelikle ben, kendini diğer nesnelere karşı sınırlamış olur. Yani diğer bir deyişle tezin karşısına anti-tezi koyan bu düşünce ile iki şeyi birbirine karşı sınırlayarak daha iyi bilmiş oluruz. Senteze ulaşmak için, her iki nesneyi (a ve a-olmayanı) aynı anda düşünmemiz gerekir. Bu aşama ile kendisini daha iyi bilmiş olur. Çünkü "ben kendi karşısında, kendinden ayırt edeceği madde olmasaydı kendini tanıyamazdı (Akarsu B., 1987, s.60). Burada ben, eyleyen konumundadır. Dolayısıyla eyleyen olarak, karşıdakinden üstün konuma geçmektedir. Ben'in bu üstünlüğü ben-olmayanı kendi amacı doğrultusunda "kendi örneğine göre yaratıp biçimlendirmektedir"

(Gökberk M., 1985, s. 421). Ancak Fichte’ye göre, kendi özgürlüğünü ilan eden ben, egemen olma içgüdüsiüne ve arzularına özgürce karşı koyar ve burada kendini sınırlar: bu alan türdeşlerinin alanı ve onların haklarının başladığı yerdir. Fichte, hukukun alanının bu olduğunu söyler ve eşitlik ilkesi kavramını vurgular. Fichte’ye göre özgürlük “bir olgu değil, gerektirici bir ödev ve değerdir” (Gökberk M., 1985, s. 422-423).

Hegel ise özgürlüğün doğada değil kültür dünyasında gerçekleşebileceğini söyler. İde, kendi başına olanaklar ülkesi iken, kendini ancak doğada gerçekleştirir. Doğada kendini bulurken aynı zamanda kendisinden uzaklaşarak başka bir şeye dönüşür. Bu çelişme sadece kültür dünyasında ortadan kalkabilir. Doğa zorunluluk ilkesi ile belirlenirken, kültür dünyasının yasası özgürlüktür, genele yasaya bağlanma ile gerçekleşen bir özgürlüktür. Yalnız doğada gerçekleşen bu özgürlük, aynı zamanda başkasına bağlı olan bir özgürlüktür. “Kendinden değil de, bir başkası yüzünden var olmak, bütün doğa objelerinin özelliğidir” (Gökberk M., 1985, s. 438-439). Bireyin toplumsallaşmasına kadar uzanan bu aşamada, kendinde ve kendisi için olabilme ile başka bireyler ile dayanışmaya uzanan bu çizgide, özbilince sahip olma ve özerklik, bağımsızlık kavramlarına uzanmaktadır. Özbilince sahip olma, kendisini başkasına karşı sınırlama, kendisini ondan üstün görmeye dolayısıyla köle efendi diyalektiğiyle sonuçlanmaktadır. Ancak toplum içerisinde yaşayan bir varlık olarak insanın, toplumun kurallarını benimsemesi gerekir. Toplum içerisinde kişi kendi bireyselliğinden kurtularak, genel bir yasaya bağlanır ve yasayı kendi yasası olarak duymaz. Kişi kendini aşarak genel düzene bağlı olabilir ve bu bağlanma, kabullenme derecesi kadar ahlâklı olur. Kişinin toplum içerisinde kendi isteklerini gerçekleştirme de ancak başka bireyler yardımıyla, onlarla dayanışarak sağlanabilir, bu da toplumsallaşmanın ve genele bağlanmanın bir gereğidir (Gökberk M., 1985, s. 441).

Kojeve, Hegel incelemesinde, Efendi ve köle kavramlarına dikkat çeker ve bunları tek tek ele alarak tanımlarını yapar. Efendinin efendi olması Kojève’ye (2000) göre, prestij mücadelesini sonuna kadar sürdürmüş ve sonunda edindiği üstünlüğü başka insan tarafından bilinip tanınmak için hayatını tehlikeye atmış ve başarmış kişi olmasındadır. Mücadele ile oluşturulan insansal değer, özet olarak tümeldir, kişi dışıdır, üstündür (s. 66). Burada elde edilen üstünlük, biyolojik veya gerçek, doğal olan bir şey değil, fikinsel, tinsel, biyolojik olmayan bir durumdur. “Bu şey, bir bilinçte ve bilinçle, bilinip tanınmış olmaktadır; Efendi adını taşımaktadır, Efendi diye adlandırılmaktadır. Kölenin efendi için çalışması ise efendinin kendini gerçekleştirme, durumun maddeselleştirilmesidir. Böylelikle bildiğimiz anlamda, başkası için çalışan, çalışmasının ürünlerini efendisine veren köle ortaya çıkmış olur. Efendi isteklerini gerçekleştirmek için bir çaba harcamaz, bunu onun yerine kölesi yapar. “Efendi, çalışan (emekçi) köleyi egemenlik altına alarak, doğayı da egemenlik altına alır ve doğada efendi olarak yaşar. İmdi, Doğaya karşı mücadele etmeksizin Doğada varlığını sürdürmek, Genuss içinde, yani zevk ve sefa içinde yaşamaktır” (Kojève, A., 2000, s. 51).

Başkası için çalışan köle ise, ölüm korkusu ile en baştan yenik düştüğü efendi karşısında, özgürlüğünü kazanma yolundaki mücadelesi ile efendisinin sahip olamadığı bir anlama sahip olmaktadır. Efendi de, kendisi ile eşit olmayan biri tarafından tanınıp bilinmesiyle, gerçek hazzı ulaşmış olmaz. Efendinin özgürlüğü gerçektir ancak, köle özgürlüğünü kazanırsa efendisinden daha büyük bir doyuma ulaşmış olacaktır (Kojève, A., 2000, s. 56). Diğer taraftan, doğada çalışma ile doğayı değişime uğratan kölenin kendisi olduğu için, bir amaç sahibi olarak, yükselir ve değişir. Değişen doğa içerisinde efendi de değişir. Ancak dünyayı değiştiren, köle olduğu için, tarihsel değişim kölenin eseridir. Doğayı değiştirme gücü ve tarihi oluşturmasıyla olumlu bir anlam kazanan köle, devlet içerisinde ise yine marjinal konumdadır. Hegel burada, tümel ve tikel arasındaki diyalektik ilişkide, efendinin tümellik, kölenin ise tikellekle tanımlandığını belirterek, tikelin tanınmayarak, yine kenarda kaldığını belirtir. Devletin mümkün

olabilmesi için de tikelin ve tümelin bir sentezine ulaşmak ve efendi ile köle arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılması gerekir (Hegel, G.W.F. 1986, s. 65).

İnsanın en önemli özeliklerinden biri de isteğinin olmasıdır. Burada istemek ile kişinin kendi varlığını iddia edebilmesi arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaktadır. Varlığın isteği olması, kendisi olmasını sağlar ve kendini bu istekte açığa vurur. Bu açığa vurma kendisi olduğu kadar başkalarına karşı da kendi benini iddia etmek anlamına gelir. Bir bakıma isteği olması onu efendi katına yücelten bir özellik anlamına gelir. İsteğin yerine getirilmesi, isteğin yerine getirmede kullanılan Şeyin parçalanması, dönüştürülmesi demektir. Bu, isteği yerine getirmede kullanılan Şey için olumsuzlayıcı bir durumdur. Kojeve bu tür isteklere hayvansal istek adını verir (Kojeve, A. 2000, s.80). Hlbuki insansal istek, bir toplulukta, grup içinde ortaya çıkar. Topluluk içinde ortaya çıkan istek, diğerinin isteği ile çelişir. Ancak yine de bu isteğin yerine getirilmesi gerekir. Burada başvurulacak araç ise mücadeledir. Mücadelenin anlamı ise, isteği için hayatını tehlikeye atması anlamına gelir. İsteğin yerine getirilmesi, bu değerin başkası tarafından da kabul edilmesi anlamına gelir ki, bu zafer anlamına gelir ve diğer karşısında bir üstünlük sağlar. 'Yani ben, onun benim değerimi kendi değerini gibi bilip tanınmasını, beni özerk bir değer olarak bilip tanınmasını istiyorum' anlamına gelen isteğin kabul edilmesidir. Kabul gören her istek, karşıdaki tarafından bilinip tanınma, özerkliğini, benini kabul ettirme anlamına gelir. Grup içinde her bireyin isteği olacağından, başkalarının isteğine yönelik istek, kabul görmesi durumunda "insanoluşturucu" (Kojeve, A., 2000, s.83) istek olarak kabul edilmektedir. Yani bir nevi hiyerarşinin oluşumunun ilk basamağıdır. "İnsanoluşturucu" bir işleve sahip olan kendini karşıdakine kabul ettirme, Hegel için mücadeleye bağlı olduğu için, bu görüş bizi doğada güce sahip olanın üstün olduğu doğal seleksiyon görüşüne yakınlaştırmaktadır. Hegel bu bağlamda Şöyle der: "Bir zamanlar köleliğe razı gelenler, boyun eğererek yaşamak yerine ölümü göze aldıklarında insanlıklarını göstermiş olurlar" (Buck-Morss, s,2012, s. 67).

Ancak Kojeve bu mücadelede kaybedenin ölmemesi gerektiğini, karşıdakin üstünlüğünü kabul edebilmesi için hayatta kalması gereğinin altını çizer. Bu mücadelelerde "herkes karşıdakin öldürürse" bir istek tarafından kabul görme isteği gerçekleşmemiş olacaktır. Her iki tarafın hayatta kalması durumunda bir taraf üstün, diğer taraf kaybeden taraf olacağından artık ikisi eşit olmayacak, kaybeden taraf kendi isteğinden vazgeçerek, galip gelenin isteğini yerine getirmek zorunda kalacaktır. Bu "onu efendi olarak tanımak ve kendini de efendinin kölesi olarak bilip tanımak ve tanıtılmak zorunda olmak" (2000, s.85) gibi bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu ise, Hegel'in deyişiyle tastamam insan olmamak anlamına gelir, nk kişi ya efendi ya da köle olmak zorundadır. Hegel buradan özerk varoluşlar ve bağımlı varoluşlar içermesi koşulu insansaldır sonucunu çıkarır (Kojeve, A., 2000, s.85). Bir başka deyişle, efendi özerk bilinç, köle bağımlı bilinçtir. Yukarıda değindiğimiz gibi, bir mücadele sonucu oluşan bu toplumsal hiyerarşi, kölenin tekileştirmesini, daha aşağı görülmesini açıklamaktadır. Bu durumda köle de kendini riske atmak ve kendi benini iddia etmek zorunda kalmaktadır. Eğer o cesareti gösteremezse kendini köle olarak kabul eder ve kölelik bilinci yerleşmiş olur. Efendi de onu o Şekilde görmeye devam edecektir (Kojeve, A., 2000, s. 94). "zbilin bir başkası için kendinde ve kendi için olduğunda ve olması yoluyla kendinde ve kendi içindir; eř deyişle, ancak tanınan bir Şey olarak vardır" (Hegel, 1986, s. 124). Bu yaklaşım, modernist dönemin özne kavramını da etkilemiştir. Özne olabilmek bir başka öznenin onu özne olarak kabul etmesi ve o Şekilde hitap etmesiyle mümkündür (Tourani, A., 1995, s.306).

Hegel'e göre yaşamı tehlikeye atmak, özgürlük anlamına gelir. Ancak bu yolla kendileri için olmayı başarırlar. Yaşamını tehlikeye atmamış, bunun için savaşmamış kişi "bağımsız bir zbilin olarak tanınmışlığın gerçekliğine erişmiş değildir" (1986, s. 127). Hegel'in kölenin de mücadele etmesi gerektiği

konusundaki tezi, Hegel’in kendi içindeki çelişkisini göstermesi açısından ilginçtir. Daha önceki çalışmamızda gösterdiğimiz gibi, Hegel köleliğe karşı Haiti yerlilerinin verdiği savaştan haberdardır (Bkz. Zengin, B., 2019, s. 341). Burada ortaya çıkan çarpıcı sonuç, sadece Hegel’in değil, özgürlük konusunda fikirler ortaya atan Avrupa düşünce tarihinin önemli isimlerinin de bu savaştan haberdar olması, ancak Haiti yerlilerinin bu özgürlük savaşına sağır kalmalarıdır. Hegel de Haiti konusunda suskun kalırken, Buck-Morss, bu suskunluğun arkasında, Hegel’in köle-efendi diyalektiğini bu özgürlük savaşından esinlendiği görüşünü ortaya atar (2012, s. 64). Buck-Mors, bu görüşünü temellendirirken, Hegel’in de okuyucuları arasında bulunan *Minerva* dergisinin sıkça Haiti’deki özgürlük savaşından haberler verdiğini ve Hegel’in de bu haberlerden yola çıkarak, özgürlüğün sembolü haline gelen bu savaştan, mücadele etmenin tanınmanın temel ögesi olduğu şeklindeki teorisini geliştirebilecek görüşte olduğunu söyler (Buck-Morss, s., 2012,s. 72).

Fichte ve Hegel’de göstermeye çalıştığımız, bilincin kendini dolayımli bir yol ile öteki üzerinden var etme çabası, Batı düşüncesinin temelini oluşturan bir öge olmuştur. Aydınlanma ile birlikte oluşmaya başlayan ve 18. Yüzyılda hızlanan kapitalizm ve emperyalizm, sömürdüğü ülke halklarını da köleleştirmekle kalmayıp, kendilerini daha az değerli hissettirecek entelektüel yaklaşımları da beraberinde geliştirmiştir. Değersiz olarak addedilen bu grup ve halklar ötekileştirilmenin tipik örnekleridir. İçerisindeki yaşadıkları toplumla bütünleşmesine izin verilmeyen ve ikincil bir konuma itilen bu grup ve toplulukların kaderleri, sözde kolonyal dönemin bitişi olarak gösterilen 20. Yüzyılın ortalarından sonra da değişmemiştir.

Kolonyalist dönemin yerleştirdiği en önemli kavramlardan bir tanesi de Avrupa’nın, Batı’nın değerler sistemi açısından daha üstün olduğu ve daha alt kültür olarak tanımlanan kültürlerin gelişebilmesi için Batı’nın kültürünü örnek almaları şeklindeki yaklaşımıdır. Burada kültürle birlikte o kültüre sahip olan yerli halk da daha alt sınıfa ait olarak tanımlanır. Batı burada kendini her şeyin ölçüsü olarak gösterirken, onlar adına da konuşma ve onlar hakkında yargıya varma hakkını kendinde görür. Hollinger (2005), o grupların da kendilerini ifade etmelerine olanak tanınması gerektiğini savunurken, “yargılayıcı” bir yaklaşımın veya onların da görece olarak aynı kültür düzeyine erişmeleri için kendini “sorumlu”, dolayısıyla “üstün” hissetmenin, iletişimi engelleyen önemli faktörler olduğunu vurgular (s.134). Ancak akademisyen veya aydınların bu görüşleri, uygulama alanı bulmaktan uzaktır. Çünkü emperyalizmin ve kapitalizmin ruhu buna zaten yatkın değildir. Fanon’a göre “emperyalizmin özünü yerli halkların ve kültürlerinin insani özelliklerini yok etmek oluşturur” (Chuff/Sahrrock, 2006, s.434). Burada karar verme mekanizması üstün kültür ve onun temsilcisi beyaz adamdır. Fromm, bunu “yetke” olarak tanımlar. Yetke, toplum içerisinde kişinin bir diğerini kendisinden üstün ördüğü bir ilişki türüdür. Yetke karar verici mekanizmanın önemli bir ögesidir ve sömürünün koşuludur (Fromm, E., 2016, s.175). Başkalarının zenginliklerinin sömürülmesinin ana şartı, göstermelik sosyal çabalarla iyileştirici önlemler ahyormuş gibi görünerek, sömürünün sürmesine sağlamaktır. Batının kendi düşünce sistemini üstün konumda görmesi ve ulaşılacak bir amaç olarak göstermesi, kendi sistemlerinin evrensel bir değer oluşturduğu inancını yerleştirme amacını taşır. Evrenselleştirilen bu düşünce biricik amaç olacağı için, her topluma uygulanabilir bir teori olarak kutsanır (Chuff/Sharrock, 2006, s.433). Bu düşünce 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkacak yapıbozum yöntemiyle yerinden edilecektir.

Batı’ya yönelik eleştirilerden bahsetmişken Habermas’ı da anmamız gerekir. Habermas, “öteki” konusunu ahlaki davranış açısından tartışır. Toplumsal yaşamda belirli davranış biçimleri yerleşiktir ve bu davranış biçimleri içerisinde beklenen davranışlar vardır. Belli bir tutum isteme, yükümlülük üstlenme, özür dileme, hataları düzeltme gibi davranışlar toplumsal yaşamın düzenlenişinde vazgeçilmez öğelerdir. Bunlar aynı zamanda “bağlayıcı” bir şekilde yerleştirilmiştir. İşte bu yerine

getirilmesi gereken davranışların anlamı, “ahlâki normların ya da alışlagelmiş davranışların öznelerarası kabul edilmiş bir topluluğun üyelerinin olması koşulunu gerektirmektedir” (Habermas, J., 2012, s.182). Bu bireyde bir gruba, topluluğa ait olma duygusunu uyandıran şeydir. Böyle bir toplulukta, adalet kavramı da temel kavramlardan biridir ve “bağımsız bir ölçüt değil, salt (nasıl dile getirilirse edilsin) bir değerdir” (Habermas, J., 2012, s. 185). Burada öne çıkan başat kavram, grup içi olma, topluluğa ait olma kavramlarıdır. Grup üyeleri birbirlerine saygı gösterirken, kendileri de saygı beklerler ve adalet gibi, dayanışma kavramı da grup içi bağlılığı kuvvetlendirir (Habermas, J., 2012, s. 193). Ancak çoğulcu toplumlarda durum farklılaşır ve yerleşik ahlaki davranış biçimleri ve yargılar korunması gereken değerlere dönüşürler. Bu durumda bozulmaya karşı mücadele edilmesi gerekmektedir. Ancak Habermas bu mücadelede, davranış biçimlerini düzenleyen her tür açık ya da sözlü kurallar bütünü ahlâki açıdan temellendirildikleri için, uyumsuzlukların “gerekçelendirilerek çözülebilir ikilemler” olarak görüleceğini ve iletişimle çözülebileceği sonucuna ulaşılabilirliğini belirtir (Habermas, J., 2012, s.220). Farklı grupların barışçıl bir şekilde birlikte yaşamalarının temelinde, uzlaşım konusu öne çıkmaktadır. Habermas’ın vurgulamış olduğu değerlerin ahlâki bakımdan temellendirilmesi konusu da farklı grupların buna hazır oluşlarını gerektirdiği kanısındayız. Aksi durumda, farklı değerlerin çatışması kaçınılmazdır. Ötekine olan davranış biçimi ile ötekinin davranış biçimi arasında bir uyum olması bir ön şart gibi görünmektedir.

Özne olmaya yönelik çabaların sonuçsuz kalarak, özne statüsüne erişememeyi ifade eden “maduniyet” kavramı Gayatri Chakravorty Spivak’ın hareket noktasını oluşturan bir kavramdır. Toplumsal statü olarak alt sınıfı temsil eden bir kavram olan madun, kendisini ifade etmede yine Batılıya ve Batılının kavramlarına ihtiyaç duymaktadır. Yukarıda andığımız Hollinger’in yaklaşımı doğrultusunda, madunun kendini ifade etmesine izin verilmesi gerekirken, madun bundan mahrum bırakılmakta veya kendi sesi olamamaktadır. Çünkü kölenin kendini köle olarak hissetmesini sağlamak ve emek sömürüsünün devamı için sistemin sürekliliğini sağlamak birincil amaçtır. Althusser bunu şu şekilde ifade eder:

Emek gücünün yeniden üretimi, sadece onun vasıflarının yeniden üretimini değil, aynı zamanda, emek gücünün işçiler için hakim ideolojiye tabiiyetinin de yeniden üretimini ve sömürünün ve bastırmanın faileri için hakim ideolojiyi doğru biçimde manipüle etme yeteneğinin de yeniden üretimini gerektirir; öyle ki bunlar da, ‘söz kapsamında’ (Par la parole) egemen sınıfın tahakkümünü sağlayacaklardır (Spivak, G.C., 2016, s. 22).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, kültürün taşıyıcısı olarak dil, egemen sınıfın araçlarından biri olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Marx da, özne kavramı ile ilişkilendirdiği küçük mülk sahibi köylülerin durumunu özetlerken, “kendilerini temsil etme” yeteneğinden yoksun görüldüklerini vurgulayarak, temsil edilme durumuna itildiklerini belirtir. Bu durumda temsilcileri otorite konumunda ve onların efendisi statüsündedir (Spivak, G.C., 2016 s. 30).

Hintli kadınların durumunun ağırlıklı olarak ele aldığı eserinde Spivak, Sati (kocasını ölen kadının kendisini yakması) geleneği üzerinden, özne olamama durumunu kadının kendini ifade edememesine bağlar. emperyalist sistemin de bunu desteklediğini vurgular. “Madun kadının dilsizleştirilmesi” sürecinde madun kadın özne ile iletişim kurma aşamasında, kendi değerlerini ve kendini unuttur, ancak yerine bir şey koyamaz. Bu durumda elinde olanları da kaybetmiş olur. Bu bir asimilasyon sürecidir ve ötekinin, madunun tanınması ancak ve ancak asimilasyona bağlıdır (Spivak, G.C., 2016, s. 71-75).

Asimilasyon 20.yüzyılın belirgin femonenlerinden biri olan beyin göçü sonrası yaşanan süreçlerin başında gelir. Batılı değerleri üstün görmeyen sonucunu olarak, Üçüncü Dünya ülkelerindeki gençleri çekmek için yeterince cazibeye sahip olan görece daha yüksek yaşam tarzı, Batılı ile aynı konumda olma duygusunu hissetmeyi de ayrıcalık olarak tanımlar. Asimilasyonun ikinci aşaması yabancılaşmadır.

Bulunduğu ülkeye uyum sağladığını ve kabul gördüğünü düşünenler, zamanla keni değerlerine karşı zamansal bir mesafe ile yabancı düşmektedirler. Burada yabancılaşma iki anlamda yaşanmaktadır. Bulunduğu ülkede aynı koşullardaki insanlarla rakip haline gelerek mücadele etmesi ve özünün değerleriyle bir bağı kalmaması. 11 Eylül New York Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılardan sonra, Batılı ülkelere uyum sağlamış Üçüncü Dünya kökenlilerin kendilerini sorguladıkları bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Burada ele alacağımız Mohsin Hamid’in “Gönülsüz Köktendinci” başlıklı romanı bu dönüşümün temelini ortaya koyarken, Müslümanların dış görünüşleri itibarı ile nasıl ötekileştirilerek terörist sınıfına konulduklarında yazar anlatıcının deneyimiyle aktarılmaktadır.

2. Madunun konuşması olarak: *Gönülsüz Köktendinci*

Mohsin Hamid’in *Gönülsüz Köktendinci* başlıklı eseri yayınlandığında bütün dünyada ses getiren bir roman olmuş, 2008 yılında da Türkçeye çevrilmiştir. İslamofobi üzerine yaptığımız çalışmamızda gösterdiğimiz gibi, 11 Eylül saldırıları İslam dünyası hakkındaki imgeyi tersine çevirmiş ve tüm Müslümanları zan altında bırakan yayınlara neden olmuştu (Bkz. Ünal/Zengin, 2018). İslamofobi ile birlikte Müslümanların ötekileştirilmesine bir tepki olarak yazılan bu eser, bir bakıma ötekilerin sesi olmuştur. Eserin konusu kısaca şu şekilde özetlenebilir: Roman baştan sona Lahor’da Pakistanlı bir genç ile Amerikalı biri arasındaki konuşmadan ibarettir. Pakistanlı genç Cengiz, geri dönüşlerle Amerika’daki yaşamını ve dünya görüşünün nasıl değiştiğini anlatır. Cengiz, onlarca aday arasından Princeton Üniversitesine kabul edilmiştir, eğitiminden sonra da küçük fakat etkili bir firmada işe başlamıştır. Her şey yolunda giderken, 11 Eylül saldırıları ile her şey tersine döner. Kendisini birden oraya yabancı hissetmeye başlayan Cengiz, Pakistan ve Hindistan arasındaki gerilimde de Amerika’nın Hindistan tarafından yer almasından dolayı Amerika’yı terk etme düşüncesine kapılır. Bu düşünce kafasını kurcalarken, görev için gittiği Şili’de bir aydınlanma yaşar. Şirket sahibinin Cengiz’le konuşmasında vermiş olduğu Yeniçeri örneği, karar vermesini sağlar. Eserin sonunda Cengiz firmadan istifa eder ve Lahor’a geri döner. Hayatına kendi ülkesinde üniversitede öğretim üyesi olarak devam eder.

Romanda anlatım zamanı toplam birkaç saati geçmez. Anlatılan zaman ise Cengiz’in Princeton Üniversitesi’ne girişinden, Amerika’yı terk edişine kadar olan toplam beş veya altı yılı kapsar. Geri dönüş tekniği ile anlatılan olaylar zinciri arasında, Cengiz ile Amerikalı arasında geçen konuşmalar önemli bir yer tutar. Aslında buna konuşma denemez. Çünkü Cengiz’in karşısında bir Amerikalı olup olmadığı bile net değildir, tamamen hayal ürünü gibi bir durum da söz konusudur. Amerikalı hiç söze karışmaz ve Amerikalının kim olduğu, niçin orada olduğu konusu da müphem kalır. Cengiz zaman zaman onun ne demek istediğini kendi sözleriyle soru sorup, onaylayarak okuyucuya aktarır. Bu durumda bir diyalog değil, aslında monologdan bahsetmek daha yerinde olur.

Roman, ana kahraman Cengiz’in Lahor’da rastladığı bir Amerikalıya yardım etmek istemesi ve Amerikalının Cengiz’in sakallı görüntüsünden tedirgin olduğu şeklindeki cümlelerle başlar. Cengiz’in yardım niyeti ile Amerikalının tepkisi tezat oluşturur. Cengiz, her ne kadar daha sonra göstereceğimiz gibi Amerika’nın izlediği siyasete tepki olarak Amerika’yı terk etse de, ülkesi neresi olursa olsun insanlara güvenini kaybetmemiş ve önyargısız bir şekilde yaklaşmaktadır. Amerika’da aynı durumda kalacak bir Üçüncü Dünya ülkesi vatandaşına kimsenin yardım etmeyeceğini bilse de, Cengiz, insanlığından bir şey kaybetmeden yardım teklifinde bulunmaktadır. Cengiz’in kendisinin Amerikalı olduğunu tahmin etmesi, Amerikalıyı rahatsız eder. Bunun temelinde romanın sonuna doğru Cengiz’in ifadelerinden anladığımız kadarıyla, o kişinin gizli bir görev için orada olabileceği şeklindeki tahmini yatmaktadır.

Dünyanın dört bir yanından taranarak bulunan başarılı öğrencilerin, onlarca testten sonra adı ünlenmiş üniversitelere kabul edilmeleri, bu öğrenciler için büyük bir anlam taşıırken, Batı toplumuna kabul edilmekle aynı anlama gelen bu paye, öğrencilerin kendilerine yabancılaştıkları ilk aşamadır. Kabul görmeleri bu öğrencilerin gözünde özel bir durum arz etmektedir ve onlar da o ülke için bir şeyler yapmayı bir görev addetmektedirler: "Bütün bunların karşılığında, bizim de dâhil olmaya başladığımız sizin toplumunuza yeteneklerimizi sunmamız beklendi bizlerden. Bunu yapmaktan da genellikle mutlu olduk. Ben kesinlikle öyle hissettim, en azından başlangıçta." (Hamid, M., 2008, s. 14-15).

Bu aslında oraya uyum sağlamış gibi görünmenin ilk adımıdır. Belli bir görev sahibi olan bu gençler, çalıştıkları yerlerde garipsenmemekte ve kendilerini oranın bir parçası olarak görme duyguları pekiştirilmektedir. Üniversiteyi bitirdikten sonra, başvurduğu işe kabul edilmek için, kendini pazarlamak, en iyisi olduğunu göstermek isteyen Cengiz, mülakatı yapan Jim'in İngilizceyi çok iyi konuştuğu şeklindeki övgüden dolayı gururlanır. Bu da kendini oraya ait hissetme duygusunu artırmaktadır. Bu, Cengiz'in sözleri ile şu şekilde dile getirilir: "Evet, mutluydum o anda. Tüm vücudumu başarmanın ılık hoşluğu sarmıştı. Hiçbir derdim tasam yoktu; ben genç bir New Yorkluydum ve şehir de emrime amâdeydi" (Hamid, M., 2008, s.58). Cengiz'in göreve gelmesi, görevinde üstün başarı elde etmesi ve âşık olduğu kız Erica ile ilişkilerinin anlatıldığı ilk bölümlerde, Pakistanlı olduğu kendisi ve çevre tarafından pek dile getirilmez. Bunun temel nedeni, oraya faydalı, uyumlu biri olmasıdır demek yanlış olmaz. Ancak yine de zaman zaman onun ülkesinin durumu, yüzüne vurulduğunda Cengiz kendini hep kötü hissetmekte, ülkesi hakkında söylenenlerin temelinde Batının kibirli tutumunu görmektedir. Kız arkadaşı Erika'nın babasının ülkesi hakkında söylediği "ekonomi çöküyor ama öyle değil mi? Yolsuzluk, diktatörlük, herkes sıkıntı içindeyken zenginlerin prensler gibi yaşaması" (Hamid, M., 2008, s. 69) gibi cümleler Cengiz'i küçük görmenin bir yansımasıdır. Cengiz genel anlamda Batılıların ve Amerikalıların genel tutumlarında, üstünlük havasından kaynaklanan kibri zaman zaman hissetmektedir. Örneğin Cengiz Yunanistan'a tatile birlikte gittiği gruptakilerin ora halkına tepeden bakmasına bir anlam veremez ve kendi kendine şöyle der: "... insanlık tarihinin hangi garip rastlantısı sonucu dünyanın yönetici sınıfı onlarmış gibi davrandıklarını merak etmeye başlamıştım" (Hamid, M., 2008, s. 32).

Aslında bütün yabancılar gibi Cengiz de kendisini uyum sağlamış gibi görse de, özellikle ülkesi söz konusu olduğunda hassaslaşmaktadır. Bunun temelinde aslında ülkeler arasındaki teknolojik, ekonomik farklılıkların farkında olmaları ve kendi ülkelerinin bulunduğu durum karşısında hissettikleri hüznü yaşamalarıdır diyebiliriz. Aslında hüznün başka bir nedeni, bir zamanlar Doğu ülkelerinin her açıdan daha üstün konumda olmaları ve medeniyetin Doğudan yayıldığı gerçeğidir. Bunu bilmek Cengiz'e daha da acı vermektedir: "Dört bin yıl önce, Amerika'yı istila edip kolonileştirecek olanların ataları cahil barbarlarken, biz İndus Nehri havzası halkının planlı, ölçekli şehirleri vardı ve yeraltındaki kanalizasyon sistemimizle övünüyorduk" (Hamid, M., 2008, s.46).

Cengiz'in yaşadığı ilginç deneyimlerden bir tanesi de, Amerika dışında, Amerikalı gibi davranmaya çalışmasıdır. Filipinler'e yaptığı seyahatte tıpkı Amerikalı veya Batılılar gibi davranması, ayrıcalık beklemesi, yerli halka tepeden bakmaya çalışması, nereli olduğu sorulduğunda New Yorkluyum demesi bu davranışlara örnektir. Ancak bunu yapmasının nedeni, Manila'yı tahmin ettiğinden daha zengin ve mamur bulmasıdır. Orada hissettiği iç ezikliği duygusu onu, orahlardan daha üstün bir sıfat verecek ikinci kimliğine yöneltmesi genelde başka ülkede yaşayan yabancıların tipik davranışları arasındadır. Ancak bütün bunlara rağmen Cengiz, Amerikan kimliğini benimsemiş değildir ve Manila'daki bu davranışını sonradan kendi içinde sorguladığında pişmanlık duygusuna kapılır. Manila'da onu rahatsız eden bir başka durum, çağırdıkları taksinin şoförünün özellikle Cengiz'e düşmanca bakışlarıdır. Cengiz

bu bakışları, neden kendisinin Amerikalılarla birlikte olduğunu sorgulayan bakışlar olarak nitelendirir. Bu daha sonra değineceğimiz bilinçlenme ve kendine gelme aşamasının en başında duran olaydır (Hamid, M., 2008, s. 80).

Eserin dönüm noktasını 11 Eylül New York Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılar oluşturmaktadır. Amerika’ya yararlı bir yabancı olan ve çok garipsenmeyen Cengiz, bu tarihten sonra ötekileştirilerek, potansiyel terörist muamelesi görmeye başlarlar. 11 Eylül saldırıları romanda, Cengiz’in Manila’da bulunduğu döneme denk gelir. Dönüşte daha uçağa binerken, iç çamaşırına kadar aranmasının ardından, uçağa en son binen kişi olarak, diğer yolcuların meraklı bakışlarına maruz kalır. Amerika’ya indiklerinde yine farklı bir pasaport kontrol noktasında ayrıntılı olarak aranırken, kontrolden geçerken pasaportu inceleyen kişinin, Amerika’ya geliş nedeni hakkındaki sorusuna vermiş olduğu “Burada yaşıyorum” cevabı yeterli olmamıştır. Pasaport kontrolü yapan Amerikalı görevlinin İngilizcesinin Cengiz’den daha kötü olduğunu belirtmesi ise, kendisinin Amerikalılardan daha Amerikalı olduğunu gösteren ironik bir ifadedir. Ekip olarak gittikleri Manila’dan dönüşte, Cengiz farklı bir muameleye maruz kalmasına rağmen, diğer ekip arkadaşlarının Cengiz’i merak etmemesi, tipik bir Batı insanı davranışının yanı sıra, değişen atmosferin etkisini de hissettirir (Hamid, 2008, s. 91-92). Cengiz bundan sonraki süreçte Pakistanlılığı hissettirilen, “öteki” sınıfına itilen biri olarak New York’ta kalmanın sıkıntısını yaşamak zorunda kalır.

11 Eylül saldırıları karşısında Cengiz’in ruh hali biraz farklıdır. Bu saldırılar karşısında nedeni belli olmayan bir memnuniyet uyandırmıştır. Bunu karşısında oturan Amerikalıya anlatırken, Amerikalının beden hareketleriyle sert tepki vermesi üzerine Cengiz, ona şu soruyu sorar: “Siz Amerikan savaş güçlerinin düşmanlarının topraklarını yakıp yıktığı video kliplerinden — bugünlerde çok yaygın — hiç mi keyif almıyorsunuz?” (Hamid, M., 2008, s. 90). Burada vurgu Amerikan halkının özgüvenini artıran ve Amerika’nın dünya üzerindeki ağırlığını hissettiren askeri başarılarını yansıtan videolardan bahsedilmektedir. Ashında Amerika sadece video klipler üzerinden değil, sinema üzerinden de bu tür üstünlük ve zafer filmleriyle bunu bütün dünyaya yıllardır haykırmaktadır. Dünyanın her yerinde Amerikan müdahalesini hatırlatan Cengiz’e Amerikalının vermiş olduğu cevap, bilinçlenme yolunda bir başka aşamadır: “Ama siz savaş halindesiniz, öyle mi diyorsunuz. Evet, haklısınız. Ben Amerika ile savaş halinde değildim. Tam aksine; bir Amerikan üniversitesinin ürünüydüm” (Hamid, M., 2008, s. 90). Bilinçlenmenin önemli bir başka aşamasını ise Amerika’nın, Pakistan-Hindistan geriliminde, Hindistan’dan yana tutum sergilemesi ve aşırı dinci örgütlere olan müdahalesinde Pakistan halkının da zarar görmesi oluşturmaktadır (Hamid, M., 2008, s. 112). Diğer taraftan, terörist gruplara yapılan bu müdahalenin aslında sıradan insanları da hedef alması Cengiz’in tepkisini doruk noktasına çıkarmıştır. Halka yapılan saldırıların televizyon kanallarında zafermiş gibi gösterilmesi Cengiz’i rahatsız eden görüntülerdir:

Yirmi birinci yüzyıl silahlarıyla donatılmış havadaki Amerikan bombardıman uçakları ile yerdeki, yetersiz silahlarıyla yetersiz beslenmiş Afgan aşiretleri arasındaki yanlış eşleştirmeyi, partizanca ve bir spor müsabakası gibi sunan bu yayınları izlememeyi tercih ediyordum (Hamid, M., 2008, s. 117).

New York’ta eskisinden farklı olarak, kendisine yapılan davranış ve hakaretlere bir Amerikan şirketinin çalışanı olarak bir anlam veremese de bu davranışlar onun içindeki Amerika’dan uzaklaşma isteğini artırmaktadır. Cengiz’in maruz kaldığı en önemli tacizlerden birisi de garajda, nedensiz bir şekilde kendisine yaklaşarak, yüzünü yüzüne dayayarak meydan okuyan bir Amerikalının davranışlarıdır. İkinci bir Amerikalının da gelerek kendisine “Lanet olası Arap” (Hamid, M., 2008, s.137) demesi, dış görünüşü nedeniyle, görevi, işlevi ne olursa olsun, yabancıların maruz kaldığı ötekileştirme ve dışlamanın bir tezahürüdür. Bundan başka o günlerde Müslümanlar üzerinde yoğunlaşan baskı, ayrımcılık,

sözleşmelerinin feshedilmesi, gerekçe gösterilmeden işlerine son verilmesi (Hamid, M., 2008, s.140), yayın organlarının 11 Eylül saldırılarından Müslümanların sorumlu olduğu şeklindeki yoğun haber bombardımanının bir sonucudur. Kısa süreli geldiği Lahor'dan New York'a dönmeden önce, annesinin oğluna sakalını kesmesini söylemesi, her sakalının terörist olarak görüldüğü gerçeğinin bütün dünyaya yayılmış olduğu gerçeğini göstermektedir (Hamid, M., 2008, s.149). Sakal 11 Eylül olaylarının ardından, sanki dayanılmaz bir şey olmuştur. İş arkadaşlarının tepkisi, New Yorkluların bakışlarına rağmen Cengiz, kısmen karşı tepki olarak da olsa, sakalından vazgeçmez ve kendisine gösterilen bu tepkilere de bir anlam veremez:

Fiziksel olarak ne kadar önemsiz olduğunu hesaba katınca; sonuçta bir kıl işte, benim ten rengimde birinin sakalına yurttaşlarımızın verdiği tepki sözü edilmeye değer bir konu. Daha önc hep mükemmel bir biçimde kaynaşmış olduğum duygusuna kapıldığım metroda hiç tanımadığım insanların sözlü tacizine uğramaya başladım ve Underwood Samson'da birdenbire, arkamdan fısıldaşmaların, dikkatli bakışların odağı oluverdim (Hamid, M., 2008, s. 150-151).

Cengiz'in kendine gelmesi ve kimliğini geri kazanmasının doruk noktasını, görevli olarak gittiği Şili'de yayınevi yöneticisi Juan-Bautista ile yaptığı konuşma oluşturmaktadır. Juan-Bautista, Cengiz ile konuşmasında, Yeniçerilere gönderme yaparak kendi konumunu sorgulamasına vesile olur. Yeniçerilerin Hristiyan çocukları oldukları, ancak aldıkları sıkı bir eğitim sonrası, kendi uygarlıklarını yok etmeye çalışan bir orduya dönüştükleri Cengiz'e hatırlatılır (Hamid, M., 2008, s.173). Cengiz, yeniçeriler ile kendisini aynı konumda görür ve Amerika'yı terk etme kararı alır. Lahor'a dönerek, kendi kimliğine yeniden döner.

Buraya kadar göstermeye çalıştığımız Cengiz'in New York serüveninden sonra eserin içerisinde serpiştirilmiş olan, Cengiz'in Lahor'da karşılaşp yardım etmek istediği Amerikalıya kendini ifade etmeye çalışması, ötekileştirilmenin bıraktığı derin izleri göstermek için iyi bir örnektir. Cengiz eser boyunca karşıdaki Amerikalının endişesinin, korkusunun yersiz olduğunu ispatlamaya çalışır. Neredeyse her bölümde rastladığımız bu tür örnekler, Pakistanlıların yabancılara karşı önyargılı olmadıklarını gösterme çabasıdır. Daha romanın başında, Cengiz'in sakalından çekinen Amerikalı, oturdukları kafenin garsonunu her görüşünde tedirgin olmaktadır. Eserin hemen başında Cengiz'in Amerikalıyı rahatlatmak için söylediği, "endişeli görünüyorsunuz. Endişelenmeyin; bu iriyarı adam yalnızca bir garson" (Hamid, M., 2008, s.16), şeklindeki açıklamasına rağmen, Amerikalının korkusu eserin sonuna doğru aradan yaklaşık üç veya dört saat geçmesine rağmen geçmemiştir: Garsonumuzla ilgili hala tedirgin olduğunuzu görüyorum beyefendi. Biraz ürkütücü göründüğünü kabul ediyorum, sizden bile daha iri. Ama yıpranmış yüzündeki sertlik kolayca açıklanabilir: hayatın gayet çetin olduğu dağlık kuzeybatı bölgemizden geliyor (Hamid, M., 2008, s. 127).

Burada iki noktayı vurgulamak istiyoruz: Cengiz kendisinin New York'ta maruz kaldığı nedensiz saldırı gibi bir saldırının Lahor'da olmayacağını ve insanların misafirperver olduklarını göstermeye çalışırken, yukarıdaki alıntıda, garsonun kökeninin dayandığı Kuzey-Batı Pakistan'ın Amerikan bombardımanı altında olduğunu söyleyerek ironik bir gönderme yapmaktadır. Amerikalının tedirginliği her konuda aşırıya kaçmaktadır. Cengiz'in dirseğindeki yara izinden hareketle eğitim kampında eğitim alan biri olabileceği konusundaki şüphesi, Cengiz'in Amerika'da yaşadığı dış görünüşünden dolayı terörist olarak görülmesiyle aynı mantığı taşımaktadır. İsmi ve neden Lahor'da olduğu bilinmeyen Amerikalı, zihnindeki Pakistanlı imajı ile genelleme yapmakta ve ötekileştirdiği ve kategorize ettiği kişiler karşısında fazlasıyla temkinli davranmaya çalışmaktadır. Buna karşılık Cengiz ise, Amerikalının rahat etmesi, aç kalmaması için gereğinden fazla özen göstermektedir. Neyi yemesi gerektiği neyi yememesi gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunurken, yabancı bunu sanki yemeklerde zehir varmış gibi

algılamaktadır: “Efendim? Hayır, hayır kötü bir şey kastetmedim; çiğ gıda midenizi rahatsız edebilir, hepsi bu. Eğer ısrar ederseniz, korkacak bir şey olmadığını kanıtlamak için yiyeceklerin hepsinden önce ben tadacak kadar da ileri gidebilirim” (Hamid, M., 2008, s.142).

Yabancınnın aç kalmaması için özen gösteren Cengiz, kendi ekmeğini bölüşmeye hazır bir tavır sergilerken, bütün bu çabaların amacı, kendini ve Pakistanlıların nasıl birileri olduklarını ve yabancılara düşman olmadıklarını göstermeye çalışmaktan kaynaklanmaktadır.

Batılının veya Amerikalının gözünde, Üçüncü Dünya ülkelerinin insanları hakkındaki yerleşik kanılardan bir tanesi de hırsız olduklarıdır. Halkın gelir düzeyinin düşük olması veya Avrupa veya Amerika’da sahip olunan şeylere sahip olmamaları onların hırsızlığa eğilimli olabilecekleri düşüncesini uyandırmaktadır. Cengiz böyle bir durumun olamayacağını Amerikalıya garanti etmeye çalışır:

Ne talihsizlik! Işıklar gitti. Fakat, neden öyle ayağa fırladınız? Telaşlanmayın beyefendi; daha önce söylediğim gibi voltaj düzensizlikleri ve kesintiler Pakistan’da sık olur. Gerçekten aşırı tepki veriyorsunuz; hala tam kararmadı hava. Tepemizdeki gökyüzü hala bir miktar aydınlık ve sizi orada ayakta, eliniz cebinizde gayet net görebiliyorum. Size güvence veriyorum: kimse cüzdanınızı çalmaya kalkmayacak. O tür küçük suçlar açısından bu büyüklükte şehirlerle kıyaslandığında Lahor olağanüstü güvenlidir (Hamid, M., 2008, s. 75).

Bütün bu çabalara rağmen Amerikalının huzursuzluğu Cengiz’in gözünden kaçmamaktadır. Bunun nedeni Amerikalının gizeminden kaynaklanmaktadır. Amerikalı hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmeyen romanda, romanın sonuna doğru, Cengiz’in Amerikalının belinde olduğunu tahmin ettiği silah konusu bile büyük bir tepkiyle aktarılmaz. Cengiz, karşısındaki kişinin bir ajan olabileceği olasılığına karşı bile sakın kalarak, misafirperverliğinin boyutlarını gösterir. Cengiz’in son sayfada söylediği “Biz Pakistanlıların hepsini potansiyel teröristler olarak görmemeniz gerekir, tıpkı bizlerin siz Amerikalıların tümünü gizli suikastçılar olarak görmememiz gerektiği gibi” (Hamid, M., 2008, s. 208) cümlesi, aslında bir ders niteliğindedir ve genellemeci etiketlemeye bir itirazdır. Dünyanın her yerinde emperyalistlerin kan dökmesine rağmen, kendilerini savunan insanların, katil veya terörist ilan edilmesine itiraz eden Cengiz şunları söyler:

Şiddet karşıtı bir insan olduğuma sizi temin ederim; meşru müdafaa dışında kan dökmek benim için nefret uyandırıcı bir yoldur. Meşru müdafaayı hangi sınırlar içinde tanımladığımı mı soruyorsunuz? Hiçbir sınırdır! Ben katillerle müttefik değilim; ben yalnızca bir üniversite hocasıyım, hepsi bu (Hamid, M., 2008, s.206).

Daha önce İslamafobi üzerine yaptığımız çalışmamızda gösterdiğimiz gibi, Cengiz Pakistanlıların iyi niyetli, zararsız insansız olduklarını göstermek ve “Pakistanlı kimliği çizmek” (Ünal/Zengin, 2018, s. 509) için çaba sarfeder. Bunların hepsi, olumsuz Pakistanlı imgesini düzeltmek ve herkesin terörist olarak addedilmemesi gerektiğini ifade etme çabalarıdır.

Romanda dikkat çeken bir başka konu, Cengiz’in kendisini kendi dili dışında, İngilizce ile ifade etmeye çalışmasıdır. Her ne kadar Amerikalının Urduca bilmediği varsayılsa bile, İngilizce konuşmanın bir ayrıcalık ve üst sınıfa ait olma gibi sihirli bir güce sahip olduğu bir örnekle gösterilir. Pakistan bilindiği gibi eski bir İngiliz sömürgesidir ve İngilizce bilmek, konuşmak son derece doğal bir durumdur. Burada sömürgecinin kendi dilinde iletişim kurulmamakta ve sömürgecinin dili iletişim için tek araç olarak görülmektedir. Buna bir de toplumsal olarak olumlu anlamlar yüklenince, İngilizce konuşmak bir ayrıcalığa dönüşmektedir: “Sonuçta, Pakistan gibi Amerika da eski bir İngiliz sömürgesi ve bu yüzden İngilizleşmiş bir aksanın, tıpkı benim ülkemde olduğu gibi sizin ülkenizde de zenginlik ve güçle ilişkilendirilmeye devam ediyor olması ihtimali akla yakın görünüyor” (Hamid, M., 2008, s. 55).

3. Sonuç

Kolonleştirmenin sonuçlarından biri de, yerli halkın olumsuz sıfatlarla tanımlanmasıdır. İnançları, dilleri, yaşam alışkanlıkları değiştirilen halklar, kolonleştirilenin değerleri doğrultusunda yaşamaya mahkûm edilirken, yine de onlarla aynı düzeyde görülmezler ve alt sınıf olarak tanımlanırlar. Bu ötekileştirilmenin bir boyutudur. Askeri güç ile kazanılan üstünlük, bilim ve felsefe alanlarında da konu olmuş ve Batılı düşünürler tarafından pekiştirilmiştir. Fichte'nin ben-ben olmayan ayırımından hareketle oluşturduğu diyalektik yaklaşım, Hegel gibi filozoflar tarafından da devam ettirilmiştir. Efendi-Köle diyalektiğinde her ne kadar, eyleyen kişi olarak, köle çalışmayla kendini gerçekleştiren kişi olarak olumlu bir özelliğe sahip olsa da bu sadece düşünsel boyutta kalan bir özgürlüktür. Efendisi için çalışan köle, kendisinin efendisine sağladığı olanaklardan mahrum bir hayat sürerken, efendi rahat bir yaşam imkânı bulmaktadır. Bu tam da yabancılaştırma tanımına uygun düşen bir durumdur.

Ötekileştirmenin ilk adımı olan kavramsal yaklaşımla, madun olarak adlandırılan bu gruplar veya ülke vatandaşları, daha sonraki yıllarda sömürge devletleri tarafından başka bir biçimde de sömürülmeye devam etmişlerdir. Daha üst düzey olarak gösterilen ve yaşam standardının yüksek olduğu sömürgeci devletler, Üçüncü Dünya ülkelerinden beyin göçünü de teşvik etme konusunda çok zorluk çekmemişlerdir. Bir çeşit özenme ve imrenme karışımı bir duygu ile sömürge ülkelerinde yaşama arzusunun kapılan insanlar, o ülkeye katkıları kadar çarkın bir dışlisi olarak kabul edilmektedirler.

11 Eylül saldırılarıyla değişen atmosfere paralel olarak, eskisi gibi ülkeye faydalı olup olmadığına bakılmaksızın, görüntü olarak yabancı olduğu tahmin edilen kişilerin yaşamında büyük zorlukların ortaya çıktığı bir süreç yaşanmıştır. Kendi ülkesine ve insanlarına yabancılaştıran insanlar, 11 Eylül sonrası, yararına çalıştıkları ülkelerin halkları tarafından öteki konumuna itilmiş ve özellikle Müslümanlar potansiyel terörist olarak görülmüşlerdir. Mohsin Hamid, romanı *Gönülsüz Köktendinci*'de bu durumu edebi bir yolla aktarmayı başarmıştır. Eserde bilinçlenerek özüne dönmeyi başaran Cengiz'in hikâyesini vermektedir. Diğer gençler gibi asimilasyona hazır Cengiz, 11 Eylül sonrası yaşananların etkisiyle bir bilinçlenme süreci yaşamış ve ülkesine dönerek, Lahor üniversitesinde ülkesi için çalışmaya devam etmiştir. Ancak Cengiz her ne kadar ülkesine geri dönmüş olsa da, ötekileştirilmiş olmanın izlerini taşımaktadır. 11 Eylül saldırıları, Pakistan-Hindistan gerilimi veya Amerika'nın Afganistan'a müdahalesi gibi olaylar sonrası Cengiz, kendini ifade etmek zorunda hisseder.

Eski bir İngiliz sömürgesi olan Pakistan vatandaşı Cengiz, kendini ifade etmek için İngilizceye başvurmak zorundadır. Kendisini ifade ederken, Batının acımasız tavırları karşısında kendi ülke insanının özelliklerini kaybetmemiş, misafirperver bir tavırla ülkesini ve kendisini tanıtmaya çalışmıştır. Kim olduğu ve niçin Lahor'da olduğu bilinmeyen Amerikalının korkak tavırları ve tedirgin davranışlarına karşılık, Cengiz'in davranışı, samimi ve onu rahatlatıcı tarzdadır. Cengiz'in kendini ifade etme çabası, aynı zamanda Üçüncü Dünya halklarının sesi olarak algılanabilir. Halkı konusundaki önyargının gerçeği yansıtmadığını ifade ederken, Amerikalı karşısında devamlı olarak onun ruh hali doğrultusunda ve onu teskin edici tarzda konuşmaktadır. Bu tam olarak bize madunun kendisini ifade etme tarzı olarak görünmektedir.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar:

Hamid, Mohsin (2008); *Gönülsüz Köktendinci*. (Roman). Çev.: Figen Yanık. Hayykitap. İstanbul

İkincil Kaynaklar:

- Akarsu, Bedia (1987), *Çağdaş Felsefe. Kant’tan günümüze Felsefe akımları*. İnkilap Kitabevi. İstanbul.
- Buck-Morss, Susan (2012); *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*. Çev.: Erkal Ünal. Metis Yayınları. İstanbul
- Cuff, E.C./Sharrock, W.W./ Francis D.W. (2006); *Sosyolojide Perspektifler*. Çev.:Ümit Tatlıcan. Say Yayınları. İstanbul.
- Deleuze, G. (2000); *Kant Üzerine Dört Ders. Felsefe Dersleri 2*. Öteki Yayınevi. Ankara.
- Fromm, Erich (2016); *Özgürlükten Kaçış. Faşizm, Demokresi ve Özgürlük Üzerine*. Çev.: Şemsa Yeğın. Say Yayınları. İstanbul.
- Gökberk, Macit (1985); *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Habermas, Jürgen (2012); *“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak. Siyaset Kuramı Yazıları*. Çev:İlknur Aka. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Hegel, G.W.F. (1986); *Tinin Görüngübilimi*. Çev.: Aziz Yardımlı. İdea Yayınları. İstanbul.
- Hollinger, Robert (2005); *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler, Tematik Bir Yaklaşım*. Çev.: Ahmet Cevizci. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Kojeve, Alexandre (2000); *Hegel Felsefesine Giriş*. Çev.: Selahattin Hilav. Yapı Kredi Yayınları 1365. İstanbul.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2016); *Madun Konuşabilir mi?* Çev.: D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul, E. Koyuncu. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Touraine, Alain (1995); *Modernliğin Eleştirisi*. Çev.: Hülya Tufan. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Ünal, V./Zengin, B., (2018); İslamofobinin Kurgusal Dünyada Yansımaları: Realiteden Distopiye: Mohsin Hamid’in ‘Gönülsüz Köktendinci’ ve Michel Houellebecq’in ‘Unterwerfung’ (Dizçöküş) Başlıklı Romanları. VII. Uluslararası karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi Bildiri Kitabı 10-12 Ekim 2018 Sivas. Editör: Bekir Zengin, Kriter Yay. İstanbul. S. 497-514.
- Zengin, Bekir (2019); Haiti’nin Kanlı Tarihine İki Bakış: Heinrich von Kleist’in ‘Die Verlobung in San Domingo’ ve Anna Seghers’in ‘Die Hochzeit von Haiti’ Başlıklı Novellaları. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2019, Sayı 2. S. 335-355.